

Я.П. Редьква

УДК 81'373.21

ЕВОЛЮЦІЯ ТОПОФОРМАНТА *-ЩИНА* В СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ ТА ЙОГО РЕФЛЕКСИ В РЕГІОНАЛЬНІЙ ІСТОРИЧНІЙ ОЙКОНІМІЇ¹

Реферат. У статті автор на широкому географічно-історичному тлі простежує еволюцію топоформанта *-щина* в слов'янській топонімії; детально аналізує рефлексії цього суфікса в регіональній історичній ойконімії на прикладі дев'яти назв (і 12-ти мікроойконімічних варіантів) населених пунктів Галицької та Львівської земель Руського воєводства із подальшим встановленням їхньої етимології.

Ключові слова: апелятив, відантропонімічний ойконім, відапелятивний ойконім, топоформант.

Про походження й генезу топоформантів укр. *-щина/-івщина*//пол. *-izna, -czyzna, -szczyzna, -owszczyzna* в слов'янських мовах, зокрема в українській та польській, написано ряд праць, в яких з різною мірою повноти показано їхнє функціонування в багатьох розрядах ономастичної, передусім топонімічної лексики. У цих розвідках ономасти сходяться на тому, що зазначені форманти утворилися внаслідок перерозкладу прикметникового суфікса *-ськ-* та іменникового *-ин(a)* на означення місця (*nomina loci*).

Так, дослідниця словотвору топонімів і апелятивів Т. Поляруш простежила динаміку словотвірних моделей на *-щина/-івщина* в мікротопонімії, ойконімії та гідронімії лівобережних областей України (Сумській, частково Чернігівській і Полтавській), прийшовши до висновку про їхню найбільшу вживаність у мікротопонімії (у відапелятивних дериватах від загальних назв лісів, полів, людей за родом занять, діяльності чи етнічною приналежністю, а також – у відантропонімічних мікротопонімах із локативним значенням) [9, с.76-80], [10, с.203-212]. Т. Гаврилова вказала на продуктивність суф. *-щина* в назвах сіл і назвах частин населених пунктів на лівобережжі Черкащини [3, с.98], а А. Лисенко – з-поміж інших моделей – також виокремила словотвірчу модель на *-щина* в ННП Полтавщини [5, с.128]. Серед інших дослідників регіональної ойконімії України, в працях яких, у тому числі, присутній аналіз назв поселень (як відапелятивних, так і відантропонімічних) зі словотвірною моделлю на *-щина/-івщина*, можемо назвати прізвища: Д. Бучка [2], Л. Масенко [6], М. Мриглод (вона ж М. Тишковець) [7], [12], М. Худаша [13], [14], [15]. Мікротопоніми та макротопоніми на *-щина/-івщина* на інших східнослов'янських територіях досліджували: В. Никонов (у Росії) [8], А. Прищепчик, М. Бірило та В. Лемтюгова (у Білорусі) [11], [1].

Вичерпним структурно-словотвірним аналізом польської та східнослов'янської ойконімії характеризується праця польської дослідниці Г. Сафаревич. У своїй праці «Nazwy miejscowe typu Mroczkowizna, Klimontowszczyzna» (Wrocław, 1956) [16] авторка стверджує, що формант пол. *-szczyzna* (= укр. *-щина*) є результатом історичної контамінації польського суфікса *-izna* з руським (українським) *-щина* [16, s.251], а територія його поширення обіймає історично змішані польсько-білоруські (на схід від Сувалк, Білого Стоку і Хелма – по Вітебськ і Могилів; на Віленщині: між Гродно, Вільно, Динабургом та Мінськом) та польсько-українські (в околицях Києва, Житомира, а також на Волині) терени (див. [16]).

¹This work is supported by INTAS (YS Research Fellowship № 05-109-5467).

Цікавим доповненням до цієї праці та топонімії із означенням формантом можна вважати статтю польського ономаста П. Смочинського [17, s.41-55]. Ще один дослідник польської мікротопонімії, В. Смех, суфікс *-izna* (= укр. *-(и)ина*. – Я.Р.) вважає таким, що утворює іменники, які щось називають, що комусь належить або залишилося після когось. А далі він справедливо задається питанням: чи назви з цим суфіксом слід вважати назвами власними? Адже, по суті, мікротопоніми є назвами одиничних об'єктів і тому мусять розглядатися як назви власні [18, s.44]. Таку ж функцію виконують і форманти *-czyzna*, *-szczyzna*, *-owszczyzna* (= укр. *-чина*, *-щина*, *-івщина*).

Механізм утворення відантропонімної ойконімної моделі на *-щина/-івщина* (як це простежили білоруські ономасти М. Бірило та В. Лемтюгова) виглядає наступним чином: апелативна модель накладається на антропонімну основу, в результаті чого виникає нова топонімна модель, яка своїм семантичним змістом цілком відповідає певному історичному періоду, визначальною ознакою якого була спадкова власність на землю. Сам процес становлення і розвитку топонімної функції суфікса *-щин(a)* проходив у кілька етапів: а) онім із суф. *-щин(a)* містив вказівку на певну особу, земля якої перейшла у спадщину; б) апелатив біля назви виступав у функції видового диференціатора, наприклад, містив вказівку на спадковість за певною (напр. свояцькою) спорідненістю. Далі первісна функція суфікса *-щин-а* (як атрибут спадковості) розширилася, і він починає набувати функції, синонімічної до посесивних суфіксів на кшталт *-ів*, *-ин* (а пізніше й *-івк-а*) з вказівкою на "ім'я попереднього, а не нового власника" [1, с.44].

Аналізуючи всі ці праці під кутом зору фактичного матеріалу, вміщеного в них, приходимо до висновку, що, наприклад, в сучасній українській літературній мові суф. *-щина/-івщина* з семантичного погляду є продуктивним здебільшого в макротопонімах – назвах областей і районів, напр.: Львівщина, Тернопільщина, Бережанщина, Снятинщина і т.ін. Натомість у мікротопонімії названі топоформанти служать для оформлення назв просторових об'єктів локального характеру й територіально обмеженого функціонування, а саме: лісів, лук, полів, урочищ; рідше – балок, долин, ярів. Твірними (базовими) основами для них виступають народні географічні терміни (НГТ), які відбивають місцеву говіркову лексику населення конкретної території, а також - великою мірою – відантропонімні мікротопоніми.

Так, в ойконімії Правобережної України, дослідниками, наприклад, нараховується 29 назв на *-щина*, утворених від християнських імен (від повних типу *Васильщина*, *Глібівщина* – 37,9 %; від структурних варіантів імен (як: *Васьківщина*,

Гавронщина) – 62,1 %) [7, с.194-195] і вказується на географічне поширення цього типу назв на півночі Правобережжя з тенденцією до їхнього зменшення на південь [12, с.117]. Значну групу утворень (73 % або 660 найменувань) становлять також відантропонімні мікротопоніми лівобережних областей України [9, с.78]. Час появи таких ойконімів датується XVI ст., а вже в XVII ст. вони набувають досить активного поширення. Іншими словами, можна говорити про продуктивність словотвірного типу на *-щина/-івщина* в ойконімії України [6, с.647]. Отже, утворення назв поселень цього словотвірного типу в основному відбувалося за двома моделями – відапелативною та відантропонімною.

У поданій нижче таблиці можемо простежити динаміку та географічне поширення ойконімів на *-щина/-івщина* в різних регіонах України. Як бачимо, найбільшою представленістю характеризуються ННП такого типу в північно-центральных областях України: Полтавській, Сумській, Чернігівській, Житомирській та Київській. А їхнє співвідношення хоча б за 40 років – з 1946 до 1987 рр. – виразно демонструє тенденцію до значного зменшення цих ойконімів (зі 173 утворень на *-щина* станом на 1946 р. до ПО – станом на 1987 р.; з 276 ННП на *-івщина* у 1946 р. до 201 – у 1987 р.). У відсотках вказане зменшення становить – 63,58 % (для утв. на *-щина*) та 72,82 % (для утв. на *-івщина*) відповідно (див. табл. №1).

Перше застереження, яке б хотілося зробити на підставі даних таблиці полягає, в тому, що все залежить від повноти зібраного матеріалу (джерельної бази), на якому робляться відповідні узагальнення. Але в будь-якому випадку не доцільно, мабуть, проводити якісь суто діахронічно-статистичні зіставлення, які ономастові можуть зробити лише невдячну послугу, адже все буде залежати від детальності та ретельності зібраного й задокументованого матеріалу. На наше переконання, брати до уваги треба лише ті ойконімні утворення, назви тих населених пунктів на *-щина/-івщина*, за якими закріпився офіційний статус у довідниках адміністративно-територіального устрою, різномірних картографічних джерелах, що, зі свого боку, дає можливість прослідкувати їх у діахронії і, як результат, - об'єктивно етимологізувати. На підтвердження наших роздумів можемо навести своєрідну дискусію між польськими ономастами Я.Залеським та Г.Сафаревич, в якій перший із них обох у своєму доробку, присвяченому аналізу топонімів (здебільшого ойконімів) колишнього Тернопільського воєводства, робить своїй опонентці зауваження у фрагментарності та неповноті представленого нею з цієї ж території Тернопільщини матеріалу, який він значно

Таблиця №1

Область	Співвідношення ойконімів на -щина//івщина після перейменувань станом на 1 вересня 1946 р. ²		Співвідношення ойконімів на -щина//івщина після перейменувань станом на 1 січня 1987 р. ³	
	-щина	-івщина	-щина	-івщина
Полтавська обл.	52	100	37	74
Сумська обл.	13	77	10	48
Чернігівська обл.	14	26	8	23
Житомирська обл.	14	17	8	18
Київська обл.	12	13	11	14
Харківська обл.	11	4	10	3
Черкаська обл.	–	–	–	9
Ровенська обл.	11	11	4	2
Дніпропетровська обл.	6	3	5	1
Хмельницька (кол. Кам'янець- Подільська) обл.	3	4	3	3
Волинська обл.	7	13	2	3
Львівська + кол. Дрогобицька обл.	11	2	4	1
Вінницька обл.	4	1	3	1
Тернопільська обл.	8	5	2	1
Луганська (кол. Ворошиловградська) обл.	2	–	1	–
Івано-Франківська (кол. Станіславська) обл.	2	–	–	–
Закарпатська обл.	1	–	1	–
Донецька обл.	1	–	–	–
Миколаївська обл.	1	–	–	–
Запорізька обл.	–	–	–	–
Кіровоградська обл.	–	–	–	–
Одеська обл.	–	–	–	–
Чернігівська обл.	–	–	–	–
Усього	173	276	110	201

²Послугуємося словником Д.Г. Бучка, укладеним на основі довідника «Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року». – К., 1947. (див. [Бучко]).

³Використовуємо словник О.І. Крижанівської, укладеним на основі довідника «Адміністративно-територіальний устрій. Українська РСР (1987)». – К.: Головна редакція УРЕ, 1987. – 504 с. (див. [Крижанівська])

доповнює та корегує, маючи в розпорядженні - окрім використаної Г.Сафаревич джерельної бази - досить детальні списки місцевостей (“Skorowidzy”, “Sch(sz)ematyzmy”, штабні австрійські та польські карти) [19, s. 97].

Другаріч, на якій принципово важливо наголосити, - так це те, як кваліфікувати (етимологізувати) подібні назви: як відантропонімні (похідні від відапелятивних антропоніміє) (див. з цього приводу [15]), чи відапелятивні (при збігові їхніх базових основ).

І власне з таких позицій, під таким кутом зору, в цій розвідці на прикладі регіональної історичної ойконімії Галицької та Львівської земель колишнього Руського воєводства проаналізуємо, в якій мірі мікрооб’єкти певної вузьколокальної території слугують джерельною базою для утворення назв поселень, тобто ойконімії.

1) *Волощина*, Перем, р-н, Льв. [АТУ, 183], *Wołoszczuzna*, z.lw. (Gliniany), [Atl.Jabł. m.2];

2) *Волощина*, Бер. р-н, Тр. [ТК], *Wołoszczizna* 1578 [Ѕdz, XVIII/1, s. 91], *Wołoszczuzna* 1785-1788 [ЙФМ, с. 64], *Wołoszczuzna/Wołoszczuzna* (Podhajce) “Od n. os. lub etn. Wołoch, por. też n. m. Wołochy, Wołoskie, dość jednak odległe od Wołoszczuzny” [20, с. 180];

3) *Wołoszczuzna*, z.hal. (Rohatyn) [Atl.Jabł. m.3].

Назви НП типу *Волощина* були вже в полі уваги деяких мовознавців (Г.Сафаревич (ННП *Wołoszczuzna*), Я.Залеського (ННП *Wołoszczuzna*), Д.Бучка (**Волощина*) та М.Худаши (Волохи, Волоща, Волощина)). Традиційно їхнє походження в основному зводиться до антропонімів, напр.: ОН Волох [15, с. 60-61], Волоський [2, с. 60], *Wołosz* [16, s. 244], *Wołoch* [20, с.180]. З таким трактуванням можна було би і погодитися, проте відсутність в історичних словниках антропонімів типу *Волох* (а не його реконструкція від різного роду імен-комполіт та відкомполітних утворень із елементом *Воло-* [15, с.60]) схиляє все ж до думки про етнічне походження назви. Свідченням цього можуть бути численні апелятиви на означення етносу (як у формі мн., так і одн.): *волохи*, *волохове* “жителі Молдавського князівства, молдавани, волохи”, *волошенинь*, *волошинець*, *волошинь*, *волощань* “молдаванин” [СУМ XVI-XVII, 4, с. 211-212]; *wołoch* “członek ludności pasterskiej Karpat pochodzenia romańskiego” [RNazw., II, s. 699]. Зрештою, ННП з подібною структурою (а саме: *Волощина*, *Волоща*, *Волохи*), аналізовані М.Худаšem як відантропонімні [15, с.59-61], є, на нашу думку, онімизованими апелятивами на означення, як було вже сказано, вихідців із Молдавії (*Волощини*). Іншими словами, маємо переконання, що ОН (імена, прізвища) з основою *волох-* набули продуктивності тільки після того, як представники цього етносу, почали заселяти слов’янські території (що було явищем досить поширеним).

Пор.: пол. прізви. *Wołoch*, *Wołochowski*, *Wołoszyn*, *Wołoszyniec*, *Wołoski* [RNazw., II, s. 699]; імена: п. *Włoch* [SSNO, VI, s. 137], укр. рос. блр. *Волохъ* [Туп., с. 149], ч. *Vlach* [Sv., s. 309], хрв. *Vlach* [Leks., s. 721], [15, с.59]. Так, ННП *Волоща* - це не обов’язково “посесив на *-ja від ОН *Волошка* або *Волошок*” [15, с. 60-61], а збірний, вважаємо, іменник на означення території, заселеної волохами (< *волош#*, *волошъя* “волохи” [СУМ XVI-XVII, 4, с. 211-212]); як і волохів називали не лише *волошинами*, але й *волошинцями*, *волошенинами*, *волощанами* (див. вище).

Отже, назви поселень типу *Волощина/Wołoszczuzna* мають відетнонімне походження. *волощанинь*, *волосчанинь*, *волошчанинь* “житель волости, волощанин” [СУМ XVI-XVII, 4, с. 215-216].

1) *Калинівщина*, Чрт. р-н, Тр. [АТУ, 266], *Kalinowa Ruda (Kalinowszczuzna)* 1464 [AGZ, II, 100]; 1785-1788 *Kalinowszczuzna* [ЙФМ, с. 137];

2) *Kalinowszczuzna/Kalyniwszczuzna* (Podhajce) [20, с. 63].

Цей ойконім піддавався аналізу польськими дослідниками Я.Залеським та Г.Сафаревич, які вбачають у назві прізвищеву основу *Kalinowski* з долученням суфікса *-щина* ([20, с. 63], [16, с. 229]), а М.Худаш інтерпретує її як похідну від ОН *Калин*, *Калина* [15, с. 131]. Із першими двома мовознавцями можна було би погодитися на тій підставі, що поселення *Калинівщина* є передмістям м.Копичинці (Тр.), які “... в XVI-XVII ст. перейшли у спадок від родини Копичинецьких до Калинівських” [ІМСУ(Тр.), с. 443, 575]. Проте наш джерельний матеріал засвідчує цю назву під 1464 роком в записі *Kalinowa Ruda* (див. вище), що схиляє до її виведення не від прізвища родини відомих польських магнатів, а вважати цю ННП посесивним утворенням від ОН *Калина* (на чому й наголошує М.Худаш - див.). Суфікс присвійності *-ow-* у структурі назви свідчить про приналежність угіддя (в даному разі руди, тобто сіножаті) якомусь *Калині* і виключає трактування назви як відапелятивної (< *калина* “рослина *Viburnum opulus*” [Гр., II, с. 210], ; пор. сп.-сл. *kalina* “про різні рослини” [Bańkowski 1, s. 612]). ОН *Калина* та похідні від неї прізвища є досить поширеними в слов’янському антропоніміконі: укр. *Калин*, *Калина* [15, с. 131], рос. *Калина* [Вес, с. 132], блр. *Каліна* [Бір., с. 173], п. *Kalina* [SSNO, II, с. 520], ч. *Kalina* [Sv., s. 279], хрв. *Kalina* [Leks., с. 277], б. *Калин*, *Калина* [Ил., с. 234], *Kaliniowski*, *Kaliniuk*, *Kalinowski* [RNazw., I, s.368-369]. А власністю магнатів *Калинівських* (< прізви. *Калинівський/Kalinowski*) можна вважати інше поселення (Підг., Тр.) під назвою *Kalinowszczuzna* (див. вище).

Koreniowcuzna, z.lw. (Jaworow) [Atl.Jabł. m.2]. Назву неіснуючого сьогодні поселення

(мікроойконіма) *Коренівщина зводимо до апелятива укр. *корінь* (збільш. *коренище*) [Гр., II, с. 283-284] / пол. *korzeń* “корінь” (< *koren, kore, kogene) [Bańkowski 1, s. 799] + суф. *-івщина* (пол. *-owszczyzna*) з можливою “ландшафтною” семантикою всієї лексеми *коренівщина* “поселення, що виникло на викорчуваному від дерев місці” (пор.: коренувати, корінувати “корчувати, викопувати з коренем” [СБГ, с. 223-224]). Подібні назви дослідники схильні зводити до антропонімічних (прізвищевих) основ (пор.: “Korzeniowszczyzna, pole wsi Zagrody Łukowskie (< ОН Korzeniowski - Я.Р.)” [17, s. 51]). Проте саме прізвище Korzeniowski, на думку К.Римута, може також виводитись і від ойконімів (пор.: “Korzeniowski - Od n.m. (ННП - Я.Р.) Korzeniw, Korzeniew (kilka wsi)” [RNazw., I, s.443], як вважаємо, з апелятивною основою *корінь-*. Те ж саме можна сказати й про ННП типу, напр. с. *Борівщина/Borowszczyzna (Надв. р-н, І-Ф.), які – знову ж таки – виводяться з прізвищевих (< ОН Боровський) основ (див. [2, с.54]), хоча назви таких поселень цілком логічно могли виникати на місці лісових масивів (борів), тим більше, за відсутності писемних свідчень про власників поселень на прізвище Боровські, Коренівські та ін.

1) Козачина, Борщ. Тр. [ТК], Kozaczyce (Cozaczice, Kozaczyzna/Borszczów) 1470 [AGZ, XII, 4042], Kozaczyzna 1785-1788 [ИФМ, с.147];

2) Kozaczyzna, z.hal. (Jezierzany) [Atl.Jabł. m.7];

3) Kozaczyzna (Borszczów) [Atl.Jabł. m.7];

4) Kozaczyzna (Zbaraż) [Atl.Jabł. m.7];

5) Kozaczyzna (Корусьці) [20, s. 75].

Назва НП Козачина первісно у джерелах засвідчена із суф. *-ice/-yce* (Kozaczyce/Cozaczice - див.) під 1470 роком, що структурно відповідає українському суфіксові *-ичі*, тобто в українському оформленні назва мала б звучати як *Козачичі. З інших досліджень відомим є факт, що формант *-ичі* в XIV-XV ст. втратив свою продуктивність у творенні відпатронімічних ойконімів, яку він мав у давньоруський (спільнослов'янський) період [2, с.24], [4]. На існування в укр., білор., пол. мовах ОН типу Козак/Kozak і похідних від них прізвищ на зразок пол. Kozakiewicz, Kozakowski вказують й інші ономасти [RNazw., I, s. 454], [15, с.150]. Справді, ННП Козачичі можна виводити на основі відомої формули М.Л.Худаши і вважати відпатронімічним утворенням (< ОН Козак) із первісним значенням козачичі “рід або піддані Козачича” та семантично - “НП, який заселяють козачичі” (див. напр. Кожичі [15, с. 149-150]). Проте уже в наступні століття назва набуває форми Kozaczyzna/Козачина. І ось тут її навряд чи можна трактувати як відпатронімічну, де суф. *-yzna/-ина* виступає у знач. “спадщина, відумерщина, спадкове майно Козака” [15, с.150-151]. Попри пояснення ойконімічних і

мікروتопонімічних утворень Kozaczyzna як традиційно відантропонімічних (< ОН Kozak) (пор.: Kozaczyzna, pole wsi Garbów [17, s. 49], Kozaczyzna (2 фіксації) [16, s.193], Kozaczyzna (3 фіксації) [20, s.75], Козачина [15, с.150-151]), назву зводимо до апелятива зі збірним значенням *козачизна* “козаччина” [Гр., II, с. 265] і допускаємо, що ця збірність вказує не на поселення з родоводом Козака, а на якесь козацьке поселення (< *kozak* “mieszkaniec dawnej Ukrainy”) або ж професійну діяльність, манеру поведінки (уподобання) його мешканців (< *kozak* “pasterz kóz, junak, zabijaka”) [RNazw., I, s. 454].

Королівка, Тлум, рн., І-Ф. [АТУ, с. 129], Królewskie Pole alias Królewszczyzna: [Lustr. 1661-1665/III, s. 34]. Виходячи з антропонімічних засад тлумачення ННП із суф. *-yzna/-щина*, а також - що стосується ойконіма Królewszczyzna (див.) - наявності похідних імен і прізвищ (як із повноголоссям, так і без) із цією основою пор.: Karol, Karolak, Karolewski, Korolak, Korolczak, Korolewski, Korolczuk [RNazw. I, s. 380-381], можна було би за традиційною формулою вивести назву і пояснити як відантропонімічну на кшталт: “спадщина Кароля (Короля, Короляка, Королівського) і т.под.” (див. у цьому контексті Королівка [15, s.161]). Втім, утворення назви цього НП не що інше, як онімізація пол. апелятива *królewszczyzna* (< *królewski* (*korl'jov'skь) “королівський” + суф. *-szczyzna*) “majątek ziemski króla”, відомого з XVI-XVIII ст. [Bańkowski 1, s. 824]. Це засвідчують фази утворення назви: 1) Królewskie Pole (як первинна приналежність угіддя (поля) королю); 2) Królewszczyzna (поселення, що виникло на королівських землях). Сучасна назва НП Королівка фіксує появу нової топонімічної моделі із суф. *-івка*, в якій суфікс також семантично вказує на приналежність цього об'єкта особі з найвищим соціальним статусом.

Новинка, Бр. р-н, Льв. [АТУ, с. 176].

Польськокомовна фіксація НП Новинка у формі Nowuczyna, z.lw. (Brody) [Atl.Jabł. m.2], Nowuczyna 1785-1788 [ИФМ, с.213] дозволяє пояснювати його назву в контексті апелятива *новичи(з)на/*новучызна “поселення, що виникло на викорчуваній від лісу місцевості, або нове господарське поселення” (< прикм. *новий* (пол. *nowy, nowiczny*) + суф. *-(cz)yzna*) як діалектної лексеми, що має своїм відповідником пол. *nowizna* “grunt po lesie wykarczowanym, ziemia po raz pierwszy pod uprawę wzięta”, “nowa osada gospodarska” [SW, III, s. 415, 416] (пор.: “Nowizna, pole wsi Ulaski Grzmiące” [17, s. 53]). І з цього погляду відантропонімічну версію відкидаємо, як невивірвану (М.Худаши подає назву як Нович(ч)ина і вважає її “утв. на *-(ч)ина* від ОН Новикъ” [15, с.245]), хоча від прикм. *нову* в польській мові й маємо ряд похідних прізвищ:

Nowyk, Nowycz, Nowczyk, Nowyczyński [RNazw., II, s. 164].

Oparszczyzna, z.hal. (Husiatyn) [Atl.Jabł. m.7], *Oparszczyzna - część wsi Krzywienie* (Husiatyn) [16, s. 236]. У цьому мікроойконімі (сьогодні є частиною НП Кривіння [ТК]) проглядається кореневий елемент *Opar-*, який дозволяє зводити його до кореневої базової лексеми псл. **obparišće* (з суф. -*išće* < псл. дієсл. **obpara/*obparę*): чеськ. *opařísko* “незамерзле болото”, пол. *oparzysto* “джерело, місце, де вода просочується із землі, не замерзає”, друс. *oparisko* “волога, мокрота, заболоченість”, можливо, з польського. *Opariście* - мікротопонім, млин; *Opariško* - назва незамерзаючого місця, звідки б'є тепле джерело. [ЗССЯ, 28, с. 157]. Пор. сюди ж: укр. *опар* “випар”, *опарь* “незамерзаюче на болоті місце” [Гр., III, с. 55]. Пізніше НГТ псл. **obparišće* набув форми **опарщина* (з суф. -*щина*/пол. -*szczyzna* замість -*išće/-ище*) з подальшою його онімізацією в ННП **Опарщина*.

Прихильниця відантропонімного тлумачення цього ойконіма, Г.Сафаревич, його назву зводить до прізвища *Oparski* [16, s. 236], яке є поширеним і має багато похідних з основою *opar-* (пор.: *Opar*, *Opara*, *Oparski*, *Oparowski* (< *oparzyć* “sparzyć”) [RSI., VII, s. 78], [RNazw., II, s. 182]). Проте відсутність джерельних свідчень про власника (засновника) цього поселення на прізвище *Опарський/Oparski*, цілком виправдана топографічна мотивація назви в базовій лексемі **obparišće* та пізнішою заміною суф. -*išće*, який втратив продуктивність, на суф. -*szczyzna* (>**obparszczyzna*) з тим самим значенням *nomina loci* переконують у семантичному поясненні назви мікроойконіма як “поселення, що виникло в заболоченій, вологій місцевості”.

Płachowszczyzna, z.hal. (Jazłowiec) [Atl.Jabł. m.7].

Цю ННП, очевидно, слід виводити від антропонімів із основою *Płach-* (пор.: ОН *Płacha*, *Płachow*, *Płachowicz*, *Płachowski* [RNazw., II, s. 252], [RNazw., VII, s. 401, 407]), оскільки семантика апелятива *płacha* “*polano, suchy kawalek drzewa*”, пол. говіркове *płacha* “*duże polano sągowe; gruba nieciosana deska u sochy; rołowa kłosa rozszerzonego*” [SW, IV, s.243] виключає безпосередню топографічну мотивацію на апелятивному рівні як нетипову для іменування поселення.

1) *Черкавщина*, Чрт. р-н., Тр. [АТУ, с. 267], *Czyrkaszowce* (*Czerkawszczyzna*) 1453 [AGZ, XII, 2648], *Czerkawszczyzna* 1785-1788 [ЙФМ, с. 327], *Czerkawszczyzna/Czerkawszczyzna* // *Czerkaszczyzna* (Czortków) [20, s. 28];

2) *Czerkaszczyzna*, z.hal. (Jazłowiec) [Atl.Jabł. m.7].

Назва викликає певні труднощі в своїй етимологізації по причині різнорідних її фіксацій (*Черкащина*, *Czyrkaszowce*, *Czerkawszczyzna*,

Czerkaszczyzna - див. вище), а також - у зв'язку з наявністю контактного гідроніма - р.Черкаська -, що схильє вважати її відгідронімною.

Прихильниками відантропонімного походження ННП є Г.Сафаревич (фіксацію *Czerkawszczyzna* виводить від прізвища *Czerkawski*) [16, s. 226]; М.Худаш реконструє її первинний варіант у формі **Чиркавщина* і вважає утворенням на -*(а)вщина* від ОН *Чирка* [15, с.378]. А от Я.Залеський зараховує ойконім до відгідронімних назв (< р. Черкаська) [20, s. 28]. Очевидно, остання версія є найбільш виправданою по причині топографічної вмотивованості самого гідроніма (назву гідрооб'єкта виводимо з апел. *черкес* “рослина чемериця, *veratrum album*” [Гр., Г/, с. 457] + суф. відносності -*ськ-* як *Черке(а)ська* “річка, поросла черкесом”) з подальшим перенесенням його назви (<р.Черкаська + суф. -*щина*) на заселену місцевість, названу *Черкащина/Czerkaszczyzna*. Форма *Czyrkaszowe/*Чи(е)ркашівці* може бути пояснена як “люди, що проживають на ріці Черкаська”. Менш імовірним видається тлумачення назви від апелятивів: укр. *черкеський* “черкеський” [Гр., IV, с. 457] та пол. *czerkieski, czerkaski* “elegantki; junacki, zuchowaty, zawadjacki; ladajaki, kiepski, nietęgi” [SW, I, s. 384-385], позбавлених реальних підстав для ойконімної мотивації.

Отже, у 9 історичних ойконімах Львівської та Галицької земель із 12-ма їхніми ойконімними (мікроойконімними) варіантами форманти -*czyzna*, -*szczyzna*, -*owszczyzna* (= укр. -*чина*, -*щина*, -*івщина*) можна простежити процес їхньої генези, починаючи ще з др. пол. XV ст. (пор.: *Kalinowa Ruda* > *Kalinowszczyzna* як хороший приклад універбації - “ущільнення” складених назв). Вони, як бачимо, іменують об'єкти з просторовою протяжністю (поля, ліси, луки, різного роду угіддя), які для жителів цієї території, становили зацікавлення на предмет їхнього набуття у власність. Таким чином почали з'являтися деривати з зазначеними суфіксами, які вказували спочатку на найменування земельних володінь, утворені від прізвищ, прізвицьк, імен, а також вказували на соціальний статус або ж етнічну приналежність їхніх власників (*Волощина/Wołoszczyzna*, *Калинівщина/Kalinowszczyzna*, *Козачина/Kozaszczyna*, *Королівка/Królewszczyzna*) чи назв просторових об'єктів (**Коренівщина/Koreniewzczyzna*, *Nowuczyna*, **Опарщина/Oparszczyzna*, *Черкавщина/Czerkaszczyzna*). Перші з них - тобто, переважно відантропонімні назви - мали, зрозуміло, посесивний характер. Відповідно, з появою власності на ці об'єкти, відбувся й процес їхнього інтенсивного заселення, а саме: почалося утворення поселень, які отримували свої назви вже за готовою моделлю. Назви цієї структурної

моделі вказують на власника певних угідь у момент їхнього виникнення, проте в процесі функціонування ННП подібна вказівність почасти перестає бути домінантною і втрачається ойконімом (див. також [10, с. 204]). Вважаємо, що,

швидше, це відбувалося шляхом топонімічної метонімії (внаслідок перенесення назв різного роду об'єктів *nomina loci*, що належали певному власнику, на все поселення).

СКРОЧЕННЯ НАЗВ РАЙОНІВ ТА ОБЛАСТЕЙ

Бер.	Бережанський р-н
Борщ.	Борщівський р-н
Бр.	Бродівський р-н
І-Ф.	Івано-Франківська обл.
Лв.	Львівська обл.
Перем.	Перемишлянський р-н
Тлум.	Тлумацький р-н
Тр.	Тернопільська обл.
Чрт.	Чортківський р-н

ІНШІ СКРОЧЕННЯ

НГТ	народний географічний термін
ННП	назва населеного пункту
НП	населений пункт
ОН	особова назва
пол.	польське
пор.	порівняй
прізви.	Прізвище
псл.	праслов'янське
сп.-сл.	спільнослов'янське
т. 2, 3 ...	нумерація карт
z. hal.	Галицька земля
z. lw.	Львівська земля

ЛІТЕРАТУРА

1. Бірыла М.В., Лемцюгова В.П. Анамастычныя словаўтваральныя элементы ва ўсходне- і захаднеславянскіх мовах (Адантрапанімічныя айконімы). - Мінск: Навука і тэхніка, 1973. - 62 с.
2. Бучко Д.Г. Походження назв населених пунктів Покуття.- Львів: Видавництво «Світ», 1990.-144с.
3. Гаврилова Т. Назви частин населених пунктів у топонімічній системі (на матеріалі говірок Черкащини) // Наукові записки КДПУ. - Випуск 37. - Серія: Філологічні науки (мовознавство). - Кіровоград, 2001. - С. 97-100.
4. Купчинський О.А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень: Географічні назви на *-ичі*. - К., 1981.
5. Лисенко А. Структурно-семантична своєрідність ойконімії сучасної Полтавщини // Наукові записки КДПУ. Серія: філологічні науки (мовознавство). - Кіровоград, 2002. - вип. 38.-С. 127-129.
6. Масенко Л.Т. Розвиток топонімної лексики // Історія української мови. Лексика і фразеологія. - Київ: Наукова думка, 1983. - С.620-660.
7. Мриглод - Дис. к. філол.н. - Івано-Франківськ, 2002. - 254 с.
8. Никонов В.А. География русских суффиксов // Onomastica V. - 1959. - z. 2. - S. 321-345.
9. Поляруш Т. Динаміка топонімічних моделей на *-щина(a)* // Наукові записки КДПУ. Серія: філологічні науки (мовознавство). - Кіровоград, 2002. - вип. 38. - С. 76-80.
10. Поляруш Т. Словотворчі моделі на *-щина* в різних топонімічних класах // Питання сучасної ономастики. - К.: Наукова думка, 1976. - С. 203-212.
11. Прышчэпчык А.М. Мікратапонімы Стаўбцоўшчыны з суфіксам *-шчын(a)/оўшчът(a)/-еўшчын(a)* // Пытанні беларускай тапанімікі. - Мінск, 1970. - С. 68-79.
12. Тишковець М.П. Географічне поширення посесивних назв населених пунктів Правобережної України, утворених від християнських імен // Тези доповідей міжнародної ономастичної конференції "Традиційне і нове у вивченні власних імен" (13-16 жовтня 2005 р.). - Донецьк-Горлівка-Святогірськ, 2005. - С. 115-118.
13. Худаш М.Л., Демчук М.О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімії утворення). - К.: Наукова думка, 1991. - 268с.
14. Худаш М.Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних відкомполітичних скорочених особових власних імен). - К.: Наукова думка, 1995. - 362с.
15. Худаш М.Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапелятивних антропонімів).- Львів, 2004. - 536с.
16. Safarewiczowa H. Nazwy miejscowe typu *Mroczkowizna, Klimontowszczyzna*. - Wrocław, 1956.-352s.

17. Smoczyński P. Uzupełnienie do pracy H. Safarewiczowej «Nazwy miejscowe typu Mroczkowizna, Klimontowszczyzna» // *Onomastica IV*. - 1958. - z.1. - S. 41-55.
18. Śmiech W. Stosunek poskich nazw terenowych do wyrazów pospolitych // *Geografia nazewnictwa* / Pod. red. K. Rymuta. - Wrocław..., 1983. - S. 37-51.
19. Zaleski J. Nazwy miejscowe z formantem *-izna* oraz *-czyzna*, *-szczyzna*, *-owszczyzna* w byłym województwie Tamopolskim // *Rocznik naukowo-dydaktyczny WSP w Krakowie*. - nr 80. - Prace językoznawcze. - T. IV. - 1983. - S. 219-225 (Patrz także przedruk w: *Polszczyzna kresów południowo-wschodnich. Język Aleksandra Fredry i inne studia*. - Kraków, 1998. - S. 97-104).
20. Zaleski J. Nazwy miejscowe Tarnopolszczyzny // *Prace onomastyczne* 31. - Ossolineum, 1987. - 198 s.

ДЖЕРЕЛА

- АТУ - Адміністративно-територіальний устрій. Українська РСР (1987). - К., 1987. - 504 с.
- Бірыла - Бірыла М.В. Беларуская антрапанімія. 2. Прозвішчы, утвораныя ад апеліятыўнай лексікі. - Мінск, 1963. - 505 с.
- Бучко - Бучко Д. Інверсійний словник ойконімів України (Słownik a tergo ojkonimów Ukrainy). - Lublin, 2001. - 325s.
- Вее. - Веселовский В.С. Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии. - М., 1974. - 382 с.
- ЭССЯ - Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под. ред. О.Н.Трубачева. - М.: Наука, 1974-2005. - Выш. 1-31.
- Гр. - Словарь української мови / Упор. Грінченко Б.Д. - К., 1907-1909. - Т. I - IV.
- ІМСУ(Тр.) - Історія міст і сіл Української РСР. Тернопільська область. - К.: Головна редакція УРЕ, 1973. - 640 с.
- Ил. - Илчев С. Речник на личните и фамилни имена у българите. - София: Изд-во на Българската Академия на науките, 1969. - 628 с.
- ИФМ - Йосифінська (1785-1788) і Францисканська (1819-1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. - К.: Наукова думка, 1965. - 353.
- Крижанівська - Крижанівська О.І. Інверсійний словник ойконімів України. - Кіровоград, 2001. - 218 с.
- СБГ - Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В.Гуйванюк. - Чернівці: Рута, 2005. - 688 с.
- СУМ XVI-XVII - Словник української мови XVI-п.пол. XVII ст. / Відп. ред. Д.Гринчишин. - Львів, 1994-2004. - Вип. 1-11.
- Туп. - Тупиков Н.М. Словарь древнерусских личных собственных имен // Записки отделения русской и славянской археологии императорского Русского археологического общества. - Спб., 1903. - Т. 6. - С. 58-913.
- AGZ - Akta grodzkie i ziemskie czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. - Lwów, 1868-1935. - T.1-25.
- Atl.Jabl. - Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Epoka przełomu z wieku XVI na XVII. Dział II: Ziemie Ruskie Rzeczypospolitej. - Warszawa-Wiedeń, 1889-1904.
- Bańkowski 1 - Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. A-K. - Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. - T. 1.
- Leks. - Leksik prezimena socialisticke republike Hrvatske. - Zagreb, 1976.
- Lustr. 1661-1665/III - Lustracja województwa Ruskiego 1661-1665. Część III. Ziemia Halicka i Helmska / Wydali Emilia i Kazimierz Arłamowscy i Wanda Kaput. - Wrocław etc., 1976. - 303s. + 2mapy.
- RNazw. I - Rymut K. Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. - T.I (A-K). - Kraków, 1999.
- RNazw. II - Rymut K. Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. - T.II (L-Ź). - Kraków, 2001.
- RSł. VII - Słownik nazwisk współczesnie w Polsce używanych / wydał Kazimierz Rymut. - T. VII (O-Q). - Kraków, 1993.
- SSNO - Słownik staropolskich nazw osobowych / Red. W. Taszycki. - T. I-VII. - Wrocław etc., 1965-1987.
- Sv. - Svoboda J. Staročeska osobní jména a naše příjmení. - Praha, 1964. - 317s.
- SW - Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedski W. Słownik języka polskiego. - Warszawa, 1900-1927. - T.I-VIII.
- ŹDz - Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemia Ruskie: Ruś Czerwona. - Warszawa, 1903. - T.XVIII. - Część II. - 491 s.+dodatki.

Я.П.Редька

ЭВОЛЮЦИЯ ТОПОФОРМАНТА -ЩИНА В СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ И ЕГО РЕФЛЕКСЫ В РЕГИОНАЛЬНОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ ОЙКОНИМИИ

В статье автор на широком географическо-историческом фоне прослеживает эволюцию топонимического форманта *-щина* в славянской топонимии; детально анализирует рефлексы этого суффикса в региональной исторической ойконимии на примере девяти названий (с 12-ю микроойконимными вариантами) населенных пунктов Галицкой и Львовской земель Русского воеводства с последующим установлением их этимологии. (“Λογος ὀνομαστική”, №1, 2006, с. 37-45).

Ключевые слова: *апеллатив, антропонимный ойконим, аппеллятивный ойконим, топоформант.*

Y.P.Redkva

THE EVOLUTION OF TOPOFORMANT -SCHYNA IN SLAVIC LANGUAGES AND ITS REFLEXES IN REGIONAL HISTORICAL OYKONYMY

The author traces the evolution of toponymic formant *-schyna* on the basis of historical and geographical studies in Slavic Toponymy. Reflexes of the suffix are analyzed in regional historical oikonymy in 12 toponyms (and their 12 microoikonymic variants) of villages and towns of Halych and Lviv Lands of Ruske Woyewodstwo. Their etymology is also analysed. (“Λογος ὀνομαστική”, №1, 2006, с. 37-45).

Key words: *appellative, anthroponymic oikonym, appellative oikonym, toponymic formant.*